

BİR MƏKANA SIĞMIRDI

60 il ömür sürsə də, 10-dan çox iş yeri dəyişsə də o, həmişə narahat idi, bir məkana sığmırdı.

Bu, cahana sığmayan Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, Stalin Mükafatı Laureatı Kazım Ziya idi.

Tale elə gətirdi ki, mən onun yalnız son dörd ili barəsində nəse deyə bilərəm. 1952-ci ildə mən Azərbaycan Dövlət Teatr İnstitutunun aktyorluq şöbəsinə daxil olmuşdum. Müəllimlərimiz Rza Təhmasib və Mehdi Məmmədov idi. Lakin bizi ən çox maraqlandıran o zaman haqqında çox təzadlı söhbətlər gedən Kazım Ziya idi. O, bizə səhnə danışığında dərslər deməli idi. Onun səhnə danışığını mükəmməl bilən bir mütəxəssis kimi bizə təqdim etmişdilər. Onu ilk gördüyüm anlar yadımdadı. Nizami döngəsi 1. Bura bir tərəfi mərtəbə yarım, o biri tərəfi isə iki mərtəbəli bina idi. Teatr institutu burda yerləşirdi. Kazım müəllimin dərslər gəldiyini eşidəndə hamımız küçəyə çıxdıq. Parapet adlanan bağın içindən Kazım Ziya instituta tərəf gəlirdi. Əynində uzun kətan köynək, köynəyin boynu ukraynasayağı bəzəkli, belində nazik kəndir kəmərlər, əlində çəlik var idi. Yaxınlaşdı, salamlaşdı və içəri girib dərslər otağına keçdik. Kazım Ziya bir az yorğun, tutqun, kiprikləri tez-tez qırpanan bir vəziyyətdə dərslər başladı.

Oxucu düşünə bilər ki, əvvəldən bu xırdalıqlar nəyə lazımdı. Deyim, o vaxtlar biz poetik anlar yaşayırdıq. Əfsanəyə çevrilmiş bir sənətkarla üz-üzə dayanmışdıq. Bizə onun hər sözü, hər kəlməsi müqəddəs bir vəsiyyəti kimi gəlirdi. Biz bilirdik Kazım Ziya kimdi.

1896-cı ildə Ordubadın Əylisli kəndində dünyaya gəlmişdi, 11-ci ildə dayısı ilə Bakıya köçmüşdü. "İttihat" İran gimnaziyasında ədəbiyyat dərnişini təşkil etmişdi. Ərəb, fars, sonralar rus, fransız dillərini mükəmməl öyrənmişdi. H.Ərəblinski ilə dostluq etmiş və onun bir çox tamaşalarında rollar oynamışdı. Onunla birlikdə Teatr artistləri İttifaqını yaratmışdı. Klublarda öz fəaliyyətdə dram sənətinə rəhbərliklə məşğul olmuşdu. 1922-ci ildən 38-ci ilə qədər Kazım Ziyanın narahat təbiəti onu hər iki ildən bir müxtəlif məkənlərə aparmışdır. Azərbaycan Dövlət Dram Teatrı, Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram teatrı, Bakı Türk işçi və kəndli teatrı, Gəncə Dövlət Dram teatrı, Tiflis və İrəvan Azərbaycan Dram

teatrlarında fəaliyyət göstərmişdir.

Kazım Ziyanın rahatlıq tapmayan təbiəti yalnız 1938-ci ildə Azərbaycan Dövlət Dram Teatrına daxil olandan sonra sakitləşdi.

Kazım Ziyanın o dövrləri haqqında xalq artisti Ağasadiq Gəraybəyli həmişə böyük maraqla danışırdı. Əbdülhəq Hamidin "Hind qızı" əsərində Rayçalan obrazını Fəhlə və İşçi teatrında necə böyük uğurla oynadığından söhbət açardı.

Dram teatrında Kazım Ziya tezliklə aparıcı aktyorlardan birinə çevrildi. Bir-birinin ardınca "Vaqif"də Vaqif, "Xanlar"da Söhbət, "Xoşbəxtlər"də usta Seygah, "Eşq və intiqam"da Piri baba.

Böyük uğur qazanmış "Vaqif" tamaşasında o zaman yaşlı aktyorların dediyinə görə, Vaqifin Kazım Ziyaya verilməsini rejissor Adil İsgəndərovdan Səməd Vurğun özü xahiş etmişdi. Sidqi Ruhulla rəhmətliyinin dediyinə görə isə onun Qacar rolunda çıxış etdiyi səhnələrdə Ələsgər Ələkbərov daha güclü idi. Kazım Ziyanın ifasında Vaqif poetik təbiətli, lirik, nəcib, müdrik və bir az da dalğın bir şair idi. Hətta bir dəfə İbrahim xan rolunun ifaçısı Əhməd Salahlı söylədi ki, Ələsgər Ələkbərov səhnədə Vaqif rolunda hamını üstələyirdi, özünü şairdən çox qəhrəman kimi aparırdı. İlk tamaşalarda Səməd Vurğun obrazın bu tərzdə ifasını çox da bəyənmirdi və deyirdi ki, mən Vaqifi yazmışam Kazım Ziya oynasın, Ə.Ələkbərov yox.

"Xanlar" dramında doktor Söhbət rolunu Kazım Ziya ilə Süleyman Tağızadəyə tapşırmışdılar. 1953-cü ildə Stalin vəfat olunan günlərdə teatr "Xanlar" dramını, demək olar ki, bir ay hər gün oynayırdı. Kazım Ziya teatrda işləmədiyinə görə doktor Söhbət rolunu Süleyman Tağızadə oynayırdı. Çox faciəvi, təsirli bir obraz alınmışdı. Bu tamaşada Qızıyətər rolunun ifaçısı Məziyə Davudova isə Kazım Ziyanın doktor Söhbət rolunda daha uğurlu olduğunu deyirdi.

Kazım Ziya bizə səhnə danışığında dərslər deyən vaxtlarda biz onu aktyor kimi yalnız "Səbuhi" filmində görmüşdük. Bu filmə ustad sənətkar Şeyx Əli obrazını yaratmışdı. Tarix yazır ki, XIX əsr Tiflis şəhərində belə adlı bir Şeyx, doğrudan olmuşdur və Mirzə Fətəli Axundzadənin yeni əlifba islahatlarına qarşı kəskin mübarizə aparmışdır. Şeyx Əli-Kazım Ziya arıq,

hündürboy, başında əmmamə, düz yerişən, qətiyyətlə danışan bir din xadimi idi. Kazım Ziya obrazın səssiz keçidlərində də, yerləş və davranışlarında da Şeyxin məkrli, quru bir adam olduğunu xüsusilə vurğulayırdı.

1953-cü ildə Tofik Kazımov M.F.Axundzadənin "Lənkaran xanının vəziri" komediyasını Dram teatrında tamaşaya hazırladı. Vəzir rolunu Məmmədli Vəlixanlı ifa edirdi. Özü də çox böyük müvəffəqiyyət ilə.

Bir gün xəbər yayıldı ki, Kazım Ziyayı yenidən teatra qaytarıblar və "Lənkaran xanının vəziri" tamaşasında baş rolunu ifa edəcəkdir. Müəllimimizi səhnədə ifaçı kimi ilk dəfə məhz bu rolda gördük. Kazım Ziya Vəzir rolunu çox ağıllı, tədbirli, sözlərini ölçüb-biçən, təmkinli vəzir kimi təqdim edirdi. Bu da müəllifin obraza verdiyi şərhə uyğun gəlirdi. Vəzir əslində müdrik məsləhətlər verən bir vəzifə sahibi deyil, arvadlarının əlində oyuncağa çevrilmiş, münasibətlər arasında dolayı qalmış bir bambılı idi. Hiss olunurdu ki, Kazım Ziya aktyor kimi əldən düşmüş və yorulmuşdu. O, tezliklə teatrın rəhbərliyinə qarşı çıxdı, kefli halda teatra gəldi və yenə də yaradıcılıq aləmindən kənar edildi.

Mənimlə Sumqayıt teatrında işləyən xalq artisti Rza Əfqanlı Ə.Məmmədخانının "Şərqi səhəri" pyesində Kazım Ziya ilə birgə iştirak etmələrindən həvəslə danışırdı. Bu pyesdəki general Tomson rolunun ifasına görə ona da Stalin Mükafatı laureatı verilmişdi.

Görkəmli teatrşünas Cəfər Cəfərovun rus dilində çıxan "Əzizbəyov adına teatr" kitabında Kazım Ziyanın Tomson rolunda şəkli var. General mundirində, gözləri təəcübə açılmış vəziyyətdə. Bir dəfə dərslərdə mən Kazım müəllimdən soruşdum ki, siz bağışlayın, tez-tez qırpınırsınız, amma Tomson rolunda harasa düz və cəsərlə baxırsınız. O isə çox ciddi bir şəkildə cavab verdi ki, mən səhnəyə çıxanda heç vaxt gözümü qırpmıram.

Mən bu gün heç bir teatra sığmayan Kazım Ziyayı həsrət və kədərlə xatırlayıram. Dünyaya meydan oxuyan bir dövlət, bir partiya, istənilən teatrın bəzəyi ola biləcək bir sənətkarı layiqincə qoruyub, saxlaya bilmədi. Tez-tez kənar adamlardan eşidirdik, Kazım Ziya hansısa bir bufetin yanında adamlara deyirmiş, mən filankəsəm, mənə yüz qram arıq al. Bu da onun tələbələrini üreyini ağrıdırdı.



Kazım müəllim Ü.Hacıbəylinin, H.Heydərrovun, M.Davudovanın və bir çox generalların yaşadığı "Monolit" binasında yaşayırdı. İkinci mərtəbədə iki otaqlı mənzili var idi. O, tez-tez bizim qaldığımız yataqxanaya zəng vurardı və evinə çağırırdı. Biz də üç-dörd nəfər yığışardıq, nəse alardıq, onlara gedərdik. Çox vaxt onu yataq otağında əynində pijama, bardaş qurub oturan vəziyyətdə görərdik. Həmişə də bizə öz səlis danışığı ilə müxtəlif əsərlərdən parçalar oxuyardı. Böyük tən-tənə ilə deyirdi:

— Maksim Qorkinin üç anası var. Biri Pelageya Nilovnadı "Ana" romanında, o birisi İzergil qaradı eyni adlı hekayədə, üçüncüsü isə Çingiz xanla üz bəzəyə gələn, oğlunu xilas edən böyük bir ana.

Bəzən biz onlara gedəndə Kazım müəllimin nəyisə tərcümə etdiyinin şahidi olurduq. Son dəfə onu A.P.Çexovun "Qağayı" pyesini çevirən gördük.

Biz institutu başa vuran il Kazım Ziya vəfat etdi. Onu Dram teatrının binasından götürdülər. Cənazəni aparınların ön sırasında Ə.Ələkbərov gərdirdi. Payız ayları idi. Lakin böyük sənətkar dünyaya yazın ilk günlərində, mart ayının 21-də gəlmişdi. Ustad sənətkarı son mənzilə yola salanlar Nizami muzeyinin yanından keçmiş Kommunist küçəsi ilə yuxarıya qalxırdılar. Gənc olsam da, elə o vaxt düşüncüydüm ki, onu yola salan sənət adamları yəqin öz ələmlərində Kazım Ziya zirvəsinə doğru gedirlər.

Ağakışi KAZIMOV,
xalq artisti.